

OSMANLI HUKUK SİSTEMİNDEN MODERN MEDENİ HUKUKA: TÜRKİYE'DE KADIN HAKLARININ DÖNÜŞÜMÜ

Beyhan Şan,

*Dr. Öğretim Üyesi, Axborot Texnologiyalari va
Menejment Universiteti*

Özet: İnsan hakları kavramı modern devlet anlayışının temel unsurlarından biridir. Bu çalışma, Osmanlı hukuk sisteminde kadının hukuki statüsünü incelemeyi ve Cumhuriyet dönemi reformlarıyla ortaya çıkan dönüşümü insan hakları perspektifinden değerlendirmeyi amaçlar. Osmanlı'da şer'i ve örfi hukuk çerçevesinde şekillenen kadın hakları, Cumhuriyet ile birlikte laik ve eşitlikçi bir yapıya kavuşmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kadın hakları, Osmanlı hukuku, Türk Medeni Kanunu, Sosyal devlet.

1.Giriş Sosyal devlet anlayışı, bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin tanınmasının yanı sıra bu hakların korunmasını da öngörmekte olup, kadın hakları modern hukukun önemli bir inceleme alanını oluşturmaktadır. Osmanlı öncesi geleneksel Türk toplumlarında kadınlar sosyal ve ekonomik hayatın aktif bir parçası olmuş, bazı durumlarda siyasi karar süreçlerinde etkili olabilmiş ve hatunlar hükümdarın yanında devlet yönetiminde sembolik veya fiilî roller üstlenmiştir [1]. Osmanlı İmparatorluğu'nda hukuk, büyük ölçüde İslama dayanan şer'i düzenlemeler ve padişahın emirlerinden oluşan örfi kanunlarla şekillenmiş, kadınlar evlilik, boşanma, miras ve mülkiyet gibi alanlarda belirli haklara sahip olsa da erkeklerle eşit hukuki statüye sahip olmamışlardır [2]. 19. asırda Tanzimat reformları ve Batı etkisiyle başlayan modernleşme süreci, kadınların toplumsal ve hukuki konumu üzerine tartışmaları gündeme getirmiştir. II. Meşrutiyet döneminde (1908-1918) kadın eğitimi, çalışma hayatı ve toplumsal statüsü konuları gündeme gelmiş ve Cumhuriyet dönemindeki hukuki reformların düşünsel altyapısı oluşturulmuştur[3]. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile gerçekleştirilen köklü reformlar, özellikle 1926 Medeni Kanunu ile kadın ve erkek arasında hukuki eşitliği sağlamak üzere evlilik, boşanma, miras ve aile hukuku alanlarında düzenlemeler yapılmasını mümkün kılmıştır; bu gelişme yalnızca hukuki bir dönüşüm değil, modern vatandaşlık anlayışı ve sosyal devlet ilkesi açısından da dönüm noktasıdır[4].

2. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadın Haklarının Tarihsel ve Hukuki Gelişimi: Osmanlı hukuk sistemi, İslam hukukuna dayanan şer'i hükümler ile Türk devlet geleneğini temsilen padişahın emirlerinden oluşan örfi düzenlemelerin birleşimiyle şekillenmiştir. Osmanlı hukukunda kadınlar mahkemelere bizzat

başvurabilmekte, dava açabilmekte ve mülkiyetleri üzerinde tasarrufta bulunabilmiş; mehirlerini korumak ve haklarını savunmak için mahkemeleri bir güvence olarak görmüşlerdir. Ayrıca satış işlemleri veya kendilerine yönelik haksızlık durumlarında mahkemeye başvurma konusunda yüksek bir medeni cesaret sergilemişlerdir [2,5, 6].

Osmanlı'da aile hukuku kapsamında evlilik bir sözleşme olarak kabul edilir ve kadının rızası gereklidir. Nikah akdi şer'îye sicillerine kaydedildiği için, kadınlar boşanma durumunda ekonomik haklarını elde edebilme fırsatına sahiptir; sicillerde çok sayıda boşanma ve mehir davası görülmektedir. Ancak erkeklerin çok eşlilik hakkı, kadın ve erkek arasındaki hukuki eşitliğin sınırlı olduğunu göstermektedir. Boşanma konusunda erkeklerin tek taraflı boşama hakkı bulunurken, kadınlar belirli şartlar altında mahkemeye başvurarak evliliğin sona ermesini talep ettiler [7]. Tanzimat döneminde hazırlanan Mecelle-i Ahkam-ı Adliye (1869–1876), Osmanlı ve İslam dünyasının ilk medeni hukuk metni olarak aile ve miras konularını yüzeysel olarak ele almıştır. I. Dünya Savaşı ile kadınlar toplumsal ve ekonomik hayatta daha görünür hâle gelmiş, hukuki haklarıyla ilgili tartışmalar artmıştır. 1917 Hukuk-ı Aile Kararnamesi ise evlenme yaşı, nişanlanma, akıl hastalarına evlilik izni verilmemesi ve tek eşlilik gibi konuları düzenlemiştir [8,9].

Osmanlı hukuk sisteminde kadınların en önemli haklarından biri mülkiyet hakkıdır. Kadı sicilleri, kadınların taşınır ve taşınmaz mal sahibi olduğunu, sözleşmeler yapıp feshedebildiğini ve mahkemeye bizzat başvurabildiğini göstermektedir. Kadınlar vakıf kurabilir ve yönetici olarak görev alabilir, hayır kurumları yaptırabilirdi. III. Ahmed döneminde saray kadınlarının artan kamu varlığı, kadın bağışlarının %27'ye yükselmesine katkı sağlamıştır[10]. Tanzimat Fermanı (1839) ile can güvenliği, mülkiyet hakkı ve mali güce göre vergi gibi temel haklar düzenlenmiş, 1858 Arazi Kanunnamesi ve 1867 Tevsi-i İntikal Nizamnamesi ile kadınların mülkiyet ve miras hakları genişletilmiş, kadınların arazi üzerindeki tasarruf ve ekonomik konumunu güçlendirmiştir. Ancak 1876 Mecelle ile aile ve miras hukuku şer'î mahkemelerin yetkisine bırakılmış ve geleneksel yapı uzun süre devam etmiştir [6,11,12]. Cumhuriyetle birlikte, 1926 Türk Medeni Kanunu kadınların mülkiyet haklarında köklü bir dönüşüm sağladı; kadınlar artık erkeklerle eşit haklara sahip olmuş, mal paylaşımı, miras ve sözleşme hakları modern hukuk çerçevesinde güvence altına alınmış ve kendi mal varlıkları üzerinde tam tasarruf hakkına sahip olmuşlardır [13]. Bu gelişme, sosyal devlet anlayışı çerçevesinde kadınların ekonomik güvence ve toplumsal haklarının güçlendirilmesinin erken bir örneğini teşkil etmektedir.

Osmanlı Devleti'nde ilk eğitim kurumları sıbyan mekteplerine kız çocukları gidebiliyor ve muallime olarak okuma-yazma bilen kadınlar da görev alabiliyordu

[14].Tanzimat Fermanı (1839) ile başlayan modernleşme ve hukuki reformlar ile kızlar için rüşdiyeler (ortaokul düzeyi okullar) açıldı, 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile kızların rüştiye ve idadilerde eğitim görmesi yasal güvence altına alındı ve 1870'te Dar'ül-Muallimat açılarak kadın öğretmenler yetiştirilmiştir. 1876 Kanun-u Esasi ile ilköğretim zorunlu hâle gelmiş, 1913 ve 1914 düzenlemeleriyle kızlar yükseköğretime erişebildi. 1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitimde birlik sağlanmış, kızların her düzeyde eğitim almasının önü açılmış, böylece kadınların çalışma hayatına girişinin ilk olarak eğitim alanında gerçekleşmesi sağlanmıştır [15,16,17].

II. Meşrutiyet yıllarında (1908-1918) Osmanlı toplumunda kadın hakları konusunda yeni bir bilinç oluşmuştur. Bu dönemde kadınlar, eğitim hakkı, çalışma hayatına katılım ve toplumsal statülerinin iyileştirilmesi gibi taleplerini dernekler ve kadın dergileri aracılığıyla dile getirmiştir. Örneğin, *Kadınlar Dünyası*, *Hanımlar Âlemi* ve *Türk Kadını* gibi dergiler yayımlanmış; *Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi*, *Osmanlı Cemiyeti Hayriye-i Nisvaniye*, *Esirgeme Derneği* ve *Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti* gibi dernekler kurulmuş ve aktif çalışmıştır. Ayrıca savaşlar sırasında kadınlar çalışma hayatına katılarak toplumsal görünürlüklerini artırmışlardır. Bu hareketler, Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilecek hukuk reformları için önemli bir entelektüel zemin hazırlamıştır [18].

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla hukukta yapılan reformlar, toplumsal modernleşme ve bireyler arası eşitlik açısından dönüm noktası oluşturmuştur. 1926 Türk Medeni Kanunu ile Osmanlı'daki çok eşlilik ve resmi olmayan evlilik uygulamalarına son verilmiş, tek eşlilik ve resmi nikah zorunluluğu getirilmiş, kadınların evlilik ve boşanma süreçlerinde haklarını koruyacak modern ve laik düzenlemeler sağlanmıştır[19].

Osmanlı'nın son dönemlerinde kadınların seçme hakkı Meclis-i Mebusan'da gündeme gelmiş, ancak toplumun buna hazır olmadığı ve kadınların önce eğitim seviyelerinin yükseltilmesi gerektiği gerekçesiyle kabul edilmemiştir. 1913'te kurulan *Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti* kadın haklarını savunmuş ve 1921'de seçme ve seçilme hakkını gündeme almıştır. Cumhuriyet döneminde, 1930'da kadınlara belediye seçimlerinde, 1934'te milletvekili seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı tanınarak kadınların kamusal alandaki varlığı güçlendirilmiş ve modern vatandaşlık anlayışı gelişmiştir[12,20,21].

3.Sonuç: İmparatorluktan Cumhuriyete geçiş, kadınların hukuki statüsünde geleneksel bir yapıdan modern, laik ve tam eşitlikçi bir düzene doğru radikal bir dönüşümü ifade eder. Osmanlı hukuk sistemindeki düzenlemeler modern anlamda bir hak ihlali değil, dönemin sosyo-kültürel şartları ve geleneksel hukuk normları

çerçevesinde şekillenmiş uygulamalardır. Bu dönemde kadınların mahkemelere bizzat başvurabilmeleri ve mülkiyet haklarını aktif şekilde kullanmaları, sistemin ihtiyaçlara cevap verebilen hukuki yapısını ve kadınların medeni cesaretini ortaya koymaktadır.

19.yüzyılda başlayan Tanzimat ve II. Meşrutiyet reformları, kadınların eğitimi ve toplumsal konumu üzerine yapılan tartışmalarla Cumhuriyet dönemi devrimlerinin düşünsel altyapısını oluşturmuştur. 1926 yılında kabul edilen Türk Medeni Kanunu ise bu sürecin en önemli dönüm noktası olmuş; aile hukukunda laikliği ve tam eşitliği sağlayarak kadınların ekonomik bağımsızlıklarını güçlendirmiştir. Bu tarihsel gelişim süreci, kadınların yalnızca aile içinde değil, toplumun her alanında müstakil bir birey ve eşit vatandaş olarak tanınmasını sağlamıştır. Nihayetinde bu dönüşüm, Türkiye’de modern insan hakları anlayışının yerleşmesine ve devletin birey haklarını koruma yükümlülüğünü esas alan sosyal devlet ilkesinin kurumsallaşmasına hizmet etmiştir.

KAYNAKLAR:

1. Kafesoğlu, İsmail. *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1972.
2. Aydın, M. A. "Osmanlılar/C) Hukukî-Adlî Yapı", TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 33, 2007.
3. Aydın, M. A. *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Beta Basım, 2014.
4. Mumcu, A. *Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi*. İstanbul, 1992.
5. Akyüz, J. "Osmanlı Kadınlarının Hukuksal Haklarını Kullanımı", HÜTAD, Sayı 6, 2007.
6. Akyılmaz, G. *İslam ve Osmanlı Hukukunda Kadının Statüsü*. Konya: Göksu Matbaacılık, 2000.
7. Cin, H. *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*. Konya, 1988.
8. Yurtseven, Y. "1917 Tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi", Selçuk Üni. Hukuk Fakültesi Dergisi, 2003.
9. Küçüktiryaki, A. Y. "Osmanlı Devleti’nde Tanzimat Sonrası Aile Hukuku", Hitit Üni. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2014.
10. Rahmani, Ahmad Shakib. *Osmanlı Devleti’nde Kadının Hukukî Statüsü ve Cumhuriyet Döneminde Kadın Haklarında Yaşanan Yenilikler*. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Hukuk Tarihi Bilim Dalı, Bursa, 2023.
11. Seyitdanhoğlu, M. "Tanzimat Dönemi İmar Meclisleri", OTAM, Sayı 3, 1992.

12. Berkes, N. Türkiye'de Çağdaşlaşma. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1998.
13. Yurtseven, H. (2003). *Türk Medeni Kanunu ve Kadın Hakları*. İstanbul: Beta Yayınları
14. Baltacı, C. "Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim", Türkler, Cilt XI, Ankara.
15. Tümer Erdem, Y. II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kızların Eğitimi. Ankara: TTK, 2013.
16. Kodaman, B. Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi. Ankara: TTK, 1991.
17. Akyüz, Y. Türk Eğitim Tarihi. Ankara: Pegem Akademi, 2019.
18. Candeger, Ü. Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Kadın Hakları ve Statüsü. Cumhuriyetin 100. Yılı Özel Sayısı, 2023.
19. Toprak, Z. Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
20. Olgun, K. 1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın Faaliyetleri. Ankara: AYAM, 2014.
21. Konan, Belkıs. "Türk Kadınının Siyasi Hakları Kazanma Süreci". Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 60 (1), 201.